

გიორგი ვახტანგაშვილი

„ცხენის დაკურთხების“ რიტუალი ხევსურეთში (ეთნოგრაფიული ლიტერატურისა და საარქივო ვიზუალური მასალის ანალიზის მიხედვით)

წარმოდგენილ სტატიაში შემოთავაზებულია აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთისათვის დამახასიათებელი დაკრძალვის რიტუალის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტის ე. წ. ცხენის დაკურთხების ანალიზი. საანალიზო მასალად გამოყენებულია როგორც ამ თემაზე შექმნილი ქართული ეთნოგრაფიული ლიტერატურა, ასევე ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის არქივში დაცული ქართლის 1947 წლის ექსპედიციის ტექსტური და ვიზუალური მასალები. სტატიის მთავარი მიზანი ცხენის დაკურთხების რიტუალის ისტორიული და ეთნოგრაფიული კონტექსტის აღდგენაა, რაც მიიღწევა კონკრეტული რიტუალის შესახებ არსებული სხვადასხვა ტიპის სამეცნიერო მონაცემის შედარებითი ანალიზის გზით. ამ პროცესში განსაკუთრებული ყურადღება გავამახვილეთ ვიზუალური მასალის ანალიზის თანამედროვე მეთოდოლოგიაზე.

ხევსურეთში მიცვალებულის დაკრძალვასთან დაკავშირებული კომპლექსური რიტუალების შესახებ ინფორმაციას რამდენიმე მნიშვნელოვანი ეთნოგრაფიული წყაროდან ვიღებთ. ამ რიტუალთაგან ერთ-ერთი „მიცვალებულის ცხენის დაკურთხება“, რომელიც ძირითადად ზაფხულის პერიოდში (ერიდებოდნენ დოღის გამართვას მარხვისა და ზამთრის პერიოდებში) გარდაცვლილი მამაკაცის (იშვიათ შემთხვევაში – ქალის) საპატივსაცემოდ გამართული დოღის ნაწილს შეადგენდა.

ს. მაკალათიას მიხედვით, ამ დღეს სადოღე სუფრის დადგმასთან ერთად, იმლებოდა მიცვალებულის ტალავარიც. დოღში მონაწილეებს (რომლებსაც წილის ყრისა და გარდაცვლილთან ნათესაური კავშირების მიხედვით ირჩევდნენ) სადოღე სუფრას ზოგჯერ მიცვალებულის სამი ნათესავის: დედისძმის, მამიდისა და ცოლეთურის სოფლებში უშლიდნენ. მნიშვნელოვანი იყო, რომ მიცვალებულის სულის ცხენს დოღში პირველი ადგილი დაეკავებ-

ბინა. დოლის დანყებამდე ხუცი მიცვალებულის ტაბლას აკურთხებდა და მხედრებს მოუწოდებდა მიცვალებული რომ „საკრულავად“ არ გაეხადათ, ჭენებით მისულიყვნენ ჯერ დედისძმის, შემდეგ დის და ბოლოს ცოლეურის ტაბლაზე და უკან ისე გამობრუნებულიყვნენ, რომ არავის გამოლაპარაკებოდნენ. ამის შემდეგ სულის ცხენზე მჯდომ მხედარს მათრახი გადაეცემოდა, მისი წინამძღოლობით მხედრები მოტირალ ქალებს სამჯერ შემოუვლიდნენ და აღნიშნული სოფლისკენ გაემართებოდნენ.¹

სულის ცხენი ფიგურირებდა მიცვალებულის წლისთავზეც (წელთავეება). ამ დროს ხმით მოტირალი ქალები ჭირისუფლის ტალავარს გამოიტანდნენ და სამჯერ დაიტირებდნენ. ტალავართან სამგზავროდ შეკაზმული სულის ცხენი იდგა, რომელიც, ს. მაკალათიას მიხედვით, მიცვალებულის ცოლს ეჭირა. ტალავარზე დატირებას სულის ხუცის მიერ გაშლილი ტაბლისთვის ლუდის კურთხევა და მიცვალებულისადმი შესანდობრის სმა მოწყვებოდა. მნიშვნელოვანი იყო, რომ მიცვალებულის ტალავარი იმავე დღეს აელოთ და მასზე დალაგებულ სამკაულებთან ერთად, დედის ძმებისთვის მიეცათ. პირიქით ხევსურეთში ტალავრის ამგვარი „ა ბ ე რ ტ ყ ვ ი ს“ დროს სამი კვერი და ყველი უნდა ყოფილიყო – ადგილობრივი რწმენით, მიცვალებულს ისინი საიქიოში დაბინავებამდე საგზლად სჭირდებოდა. რაც შეეხება სულის ცხენს – მას დედის ძმას ანდა ბიძაშვილს, უკანასკნელ პერიოდში კი ცოლეურს, დისწულეებს ანდა ძმობილსაც ჩუქნიდნენ. მთავარი პირობა მისი კარგი მოვლა იყო – ის ხომ საიქიოში მიცვალებულს უნდა ემსახუროს. მასთან იყო დაკავშირებული ტაბუირების სისტემაც – ქალს ამ ცხენზე ეკრძალებოდა დაჯდომა. დაკურთხებული ცხენისთვის ტვირთის აკიდებაც აკრძალული იყო. მისი გაყიდვა მხოლოდ რამდენიმე წლის შემდეგ შეიძლებოდა, ისიც ნახევარ ფასად.²

„ს უ ლ ი ს ც ხ ე ნ ო ბ ა ს“ განსაკუთრებული ყურადღება ნ. ხიზანიშვილმაც დაუთმო. მისი აზრით, ხევსურთა საიქიო შეხედულებანი დიდწილად სწორედ ამ ჩვეულების მიხედვით დგინდება. ხევსურული წარმოდგენით, ვაჟკაცის განუყოფელი ატრიბუტი სწორედ ცხენი იყო, რომელიც მას, როგორც ზემოთაც აღინიშნა, საიქიოს გზაზე სჭირდებოდა. სულის ცხენზე ამხედრებული მამაკაცი საიქიოსკენ სხვა გამგზავრებულებს ეგებებოდა და სააქაო ამბებს ეკითხებოდა. ნ. ხიზანიშვილის წყაროდან ვიგებთ მიცვალებულის დამარხვის დროს სულის ცხენის ხურჯინის აღკაზმულობას: ტიკით არაყი და ქადები. უშუალოდ მიცვალებული შორს წამსვლელი მგზავრივითაა შეიარაღებული – ზედ ულაგებენ ხმალს, ხანჯალსა და თოფს. შეკაზმუ-

¹ მაკალათია, *ხევსურეთი*, გვ. 203-204.

² იქვე, გვ. 205-206.

ლი ცხენი სასაფლაომდე მიცვალებულის ცოლს მიჰყავდა, რომელსაც ევალებოდა ცხენისთვის სამჯერ მათრახის დაკვრა და ხმამაღლა თქმა:

„შენამც გეხმარებისა, შენიმც საფერხე იქნებისა, ტალავარიმც შენიმც სახმარი იქნებისა, ძალითამც ნურავინ გამოგეკიდებისაო“.

თუკი მიცვალებულს ცხენი არ ჰყავდა, მისი ცოლი ანდა რომელიმე ახლო ნათესავი სიზმრად ნახავდა მიცვალებულს, რომელიც სულეთში ცხენის უქონლობას ჩივის. ნ. ხიზანიშვილისავე ნაშრომში ვხვდებით ცნობას იმის შესახებ, რომ სულის ცხენის სათანადოდ მოპყრობა ამ სამყაროში პირდაპირ განაპირობებდა მიცვალებულის სულის მდგომარეობას იმ სამყაროში.¹

დ. გიორგაძე ცხენის დაკურთხების/შენიღვის რიტუალს საერთო ქართულ მოვლენად მიიჩნევდა, თუმცაღა, მისი აზრით, ამ რიტუალის ყველაზე ადრეული ფორმები მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში იყო შემონახული. ამ ფორმებს შორის შეიძლება დასახელდეს მიცვალებულის თავთან მისი კუთვნილი ნივთებისა და სანოვავის, ხორბლიანი ჯამის, წყლიანი და არყიანი ჭურჭლის დადგმა, საფლავში „საგზლის“ გატანება და სანთლების ნათება. ეს ყველაფერი კი, თავის მხრივ, მიცვალებულის სულის, როგორც ადამიანის ორეულის და ამ სულის მატერიალიზაციის ფორმების რწმენის ერთგვარ გამოხატულებას წარმოადგენდა.²

სულის ცხენის განსაკუთრებულ ფუნქციას ამ ნყაროში წარმოდგენილი მასალაც გვიდასტურებს. ავტორის მიხედვით, დაკურთხებისთვის აუცილებლად საუკეთესო ცხენს ირჩევდნენ, რომელიც საკმაოდ ძვირად – ხუთ ანდა ექვს ძროხად ფასობდა. ნაკლები შეძლების მქონე ადამიანები თავისი მიცვალებულისთვის ნახევარ ფასად ნაყიდ ცხენსაც აკურთხებდნენ, თუმცა, ოჯახის ცხენის „ს ხ ვ ი ს ა დ და კ უ რ თ ხ ე ბ ა“ ადგილობრივი მეტაფიზიკური რწმენა-წარმოდგენების გამო მაინც საფრთხილო იყო – ადგილობრივებს სწამდათ, რომ მიცვალებულს საიქიოში მხოლოდ მის სახელზე დაკურთხებული ცხენი უნდა ემსახუროს, სხვისთვის შენიღული კი უკვე სხვა მიცვალებულის საკუთრება ხდებოდა.

რაც შეეხება უშუალოდ რიტუალს – ცხენის დაკურთხება/დაყენება უშუალოდ დასაფლავების, იშვიათად კი რომელიმე ხარჯის დროს ხდებოდა. ამ დროისთვის ცხენს სათანადოდ მოუვლიდნენ: გაბანდნენ, ქალები ფაფარს დაუნნავდნენ, კისრის სიგრძეზე ფარჩის „ს ა ფ ა რ ე ს“ გაუკეთებდნენ, დაამაგრებდნენ უამრავ მძივ-ლილს, ბოლოზე კი აბრეშუმის „ფ ე ს ვ ს“ შემოაკრავდნენ. მკერდზე მძივისაგან მოქარგული „ყელსადებიც“ კეთდებოდა. ძუას დაწნავდნენ და ბოლოში ფერად ნაჭრებს შეაბამდნენ. ბოლოს ცხენს

¹ ხიზანიშვილი, *ეთნოგრაფიული ნაწერები*, გვ. 76-77.

² გიორგაძე, *გლოვის წესები საქართველოში*, გვ. 11.

შეკაზმავდნენ, დაადებდნენ უნაგირს, რომლის ტახტაზეც ანთებული სანთელი იკვრებოდა და მათრახი მაგრდებოდა. უნაგირზე გადაკიდებულ ხურჯინში „მკვდრის საგზალი“ – პურეული და არაყი უხვად ეწყო. ცხენზე მიცვალებულის ტანისამოსი, იარაღი და ნაბადიც უნდა გადაეკიდათ, შემდეგ მას დასაფლავების დღეს მიცვალებულის თავთან აყენებდნენ. ცხენის აღვირის მის ცოლს, დედას ან დას უნდა დაეჭირა, ასეთების არყოლის შემთხვევაში, საქმეს მიცვალებულის რომელიმე ახლობელი ან მოგვარე ითავებდა. ცხენის დაკურთხება უფროსს და სულის ხუცობის მცოდნეს ევალებოდა, მას ერთი ხელი ცხენის აღვირისთვის უნდა ჩაეკიდა, მეორე ხელში ყანწს იჭერდა და ამბობდა:

„შენი სახმარის არის ეს შაკაზმული ცხენი, შენი საფერხე იყოს, სადაც დაგჭირდეს გამაიყენე და აჯირითე, უცხენომცნუ იქნები, ეს უნაგირი, ხურჯინ-საგზალი შენამც გეხმარების“.

დაკრძალვის რიტუალი ამის შემდეგ ლუდის ან არყის ცხენის ფაფარსა და უნაგირზე დასხმას ითვალისწინებდა. ამის შემდეგ აიღებდა მათრახს და სამჯერ მსუბუქად დაარტყამდა ცხენს სიტყვებით: „შენიმე სახმარას, შენამც გეხმარების, სწორეც სამცნუ ჩამორჩებიო“. თუ ახალგაზრდა მიცვალებულს უშვილო ცოლი დარჩებოდა, სამჯერ ცოლსაც მათრახს „დააღირებდა“ სიტყვებით: „ეს შენი ცოლი საიქიოსაც შენ ცოლი იქნების“. ბოლოს ცხენს სამჯერ შემოატარებდნენ მიცვალებულის გარშემო, თუმცა სასაფლაოზე მისი ნაყვანა არ იცოდნენ.^{1 2}

აღ. ოჩიაურს სულის ცხენის შესახებ იდენტური მასალა აქვს ჩანერილი როშკასა და უკანხადუს თემებშიც:

„ცხენს მაიყვანენ მკვდრის ზედდებას: გალბანენ, გასწმედენად, აჭმევენ თივა-ქერსად. გაალამაზებენ. მემრ ქალები დაუნვნენ ფაფარს ბევრ ადგილას, გააკერებენ ფაფარზედ საფაფრეს. საფაფრე გაკეთებული ას ფარჩისაგან ცხენის კისრის სიგრძეი, ზედ დაკრული აქვ მძივ ღილებიდ ბოლოზე აბრაშუნის ფევესვი აქვ გამასხმული. ამას ფაფარზედ გააკვრენ: ან ერთს, ან ორ-სამს. ქორორიც დანწული უნდა ხჰონოდას ცხენსად და იქაც მძივით გაკეთებულ საშუბლურ ექნების დაკრული. ერთს მძივიანს ყელსადებს გაუკეთებენად დახკიდებენ მკერდზე, ძუა დანწული აქვად ბოლოში ნაჭრის ბანრები აქვ შაბმული. მკვდარს რო გაამზადებენ დასამარხავად, ცხენსაც შახკაზმებდეს, გაუკრებდეს ძუასაცად მაიყვანდეს მკვდარსთან, საბლით ხელზე შაბმედეს ცხენს, ხურჯინს გადახკიდებდეს, ხურჩინჩი სასმელს ჩასდგამდეს. ამ დროს თუ ხქონდ, საგძალს ჩასდებდესად მკვდრის ტალავარსად იარაღსაც ახკიდებდეს...“³

¹ გიორგაძე, გლოვის წესები საქართველოში, გვ. 11-12.

² ბალიაური, მაკალათია, მიცვალებულის კულტი არხოტის თემში, გვ. 29.

³ ოჩიაური, მიცვალებულის კულტი როშკასა და უკენ ხადუს თემებში, გვ. 77.

დაკურთხებული ცხენი დაკრძალვის გარდა წლისთავის რიტუალის მნიშვნელოვან ნაწილსაც წარმოადგენდა. ამ დღეს მოწყობილ დოღში სავალდებულო იყო მისი მონაწილეობა. დ. გიორგაძის ცნობა ამ მხრივ, სრულ თანხვედრაში მოდის მაკალათიას ზემოხსენებულ ეთნოგრაფიულ მასალასთან, თუმცა, ამ შემთხვევაში ავტორი გვთავაზობს ამ რიტუალის ქართულ და კავკასიურ ვარიაციებსაც და ფართო თეორიული მსჯელობის შემდეგ ასკვნის, რომ ამგვარი რიტუალის წარმოშობა მიცვალებულისათვის ცხენის მსხვერპლად შეწირვის რიტუალიდან უნდა იღებდეს სათავეს.¹

აღსანიშნავია ისიც, რომ განსაკუთრებულ დატვირთვას არა მხოლოდ სულის ცხენი, არამედ მეცხოველეობასთან დაკავშირებული მთელი რიგი ატრიბუტები – ქერი, მარილი, თივის ზვინი, რძე და რძის ნაწარმიც კი იღებდა. მ. ბალიაურისა და ს. მაკალათიას ცნობით, „დაკურთხებული“ ცხენის გამოკვებამდე ჭირისუფალი ქერის მიმართაც ამბობდა შენდობას:

„სადაც შენ ხარ, შენიმც სახმარი ას, შენს ცხენსამც აჭმევ. ცხენ უქე-როობითამც ნუ დაგალონებსა-დ მგებრთაში იქნებისა თუ ცხენთაში უკენამც ნუ ჩამარჩები ამხანაგებს“.

ცხენის მარილზე იტყოდნენ: „ესე მარილიმც შენ გეხმარების, რადაც გინდ იმაადამც გამაიყენებ – ცხენისად გინდ თუ სხვისად რაისად“. შემოდგომით თივის ზვინებად დადგმისას, ჭირისუფალი გამორჩეულ ზვინს მიცვალებულის სახელზე ააგებდა და იტყოდა:

„სადაც შენ ხარ, შენამც ხმარობ ეემ თივას ცხენის საჭმელად. შენს ცხენს დასჭირდებისა, თუ სტუმარ ვინ მაგივ იმის ცხენს დასჭირდებისა. შენამც გეხმარების, შენამც გერგების, უთიოობაიმც ნუ შეგანუხებს“.

მნიშვნელოვანი იყო, რომ უთქმელი არც თივა და არც მარილი მიღმიერ სამყაროში მიცვალებულს ვერ დაეხმარებოდა, ამიტომაც საჭირო ხდებოდა ყველაფრის სახელდება. იმავეს თქმა შეიძლება რძეზეც – მისი დაღვრის დროს, ჭირისუფალი მიცვალებულის სახელს დაადებდა და თუკი მიცვალებულს წყლული ჰქონდა, იტყოდა:

„ანაბრივ თხოულობს, ანაბრივ სჭირდება ზისცვარი პირის გასალობად და კარაქი წყრულის მოსაპოხლად“. სხვა შემთხვევებში იტყოდნენ „სხვისთვის სჭირდებაო“ – „სახლის მამყოლ იქნების ვინ, სად და ჩვენ არ ვიცითო“.²

როგორც მიმოვიხილეთ, აღმოსავლეთ საქართველოში აღნიშნული რიტუალის ირგვლივ ეთნოგრაფიული ცნობები მრავლად მოიპოვება. აქვე შეგვიძლია მოვიხილოთ საარქივო მასალაც: 1947 წლის ექსპედიციის (ამ ექსპედი-

¹ გიორგაძე, გლოვის წესები საქართველოში, გვ. 14-18.

² ბალიაური, მაკალათია, მიცვალებულის კულტი არხოტის თემში, გვ. 57.

ციას მოგვიანებით დავუბრუნდებით) ერთ-ერთი მონაწილის – თ. ოჩიაურის ეთნოგრაფიული ჩანაწერებიდან ვიგებთ, რომ სოფელ ახმაჯში, ოძისსა და ერედაში, ადგილობრივების ცნობით, ოსებს მიცვალებულის ცხენთან დაკავშირებით რამდენიმე მნიშვნელოვანი რიტუალური პრაქტიკა ჰქონიათ:

„ოსებმა იცოდნენ: ცხენს მიიყვანდნენ იმის საფლავზე. როცა გაასვენებდნენ დაუყენებდნენ, ღვინოს დაასხამდნენ. ნაწუნები კუბოში უნდა ჩასულიყო. ქერს დაუყრიდნენ. რომელ საკლავსაც დაკლავდნენ იმის ტყავზე. სამარის კარზე რო მიიტანდნენ, მაშინ მიჰყავდათ. ვინც კაი მოკეთე იყო, კაი ახალგაზრდა ბიჭი იყო ის არბენინებდა და იმას დარჩებოდა ცხენი. საფლავზე გადაახტუნებდნენ, გადმოახტუნებდნენ და გააჭენებდნენ. გადააფარებდნენ შავსა, ბანტებს შააბამდნენ, ყურებზე, თავზე“.

„ოსებმა იციან, როცა მოკვდება ახალგაზრდა ბიჭი, ცხენი ჰყავს, იმ ცხენს შეკაზმავენ და შავ მატერიას გადააკრავენ უნაგირზე და საფლავის გარშემო შემოატარებენ სამჯერ და ვინც იმას უყვარდა ბიჭი, ამხანაგი ან ნათესავი ან ძმა – იმას აჩუქებდნენ“.

„ოსებში ვინც კაი მდიდარი, დაფასებული ვაშკაცი იყო, იმის ცხენს შეკაზმავდნენ და იმის საფლავზე უნდა გადაეხტომებინათ. ვინც მოკვდებოდა – იმ ცხენს იმის სასახელოდ იტყოდნენ“.¹

გარდა ამ მასალებისა, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის არქივში დაცულია რამდენიმე მნიშვნელოვანი დოკუმენტი, მათ შორის ფოტო მასალაც, რომლის წყალობითაც გაცილებით უფრო სიღრმისეულ ინფორმაციას ვიგებთ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიელთა ყოფა-ცხოვრებისა თუ რწმენა-წარმოდგენების შესახებ.

საწყის ეტაპზე ამ ვიზუალური მასალის შესახებ არ გვქონდა საკმარისი ინფორმაცია – საჭირო იყო დაგვეზუსტებინა ფოტოგრაფის ვინაობა, ექსპედიციის ზუსტი თარიღი და ა. შ. ანალიზისთვის წარმოდგენილი ფოტო მასალა დაცულია ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის არქივის ექსპედიციების ფონდში *ხევსურეთის 1947 წლის ექსპედიციის მასალებში*. საქალაქებში დაცული ფოტოების უკანა გვერდებზე ფანქრით შესრულებული წარწერების მიხედვით ვიგებთ, რომ ფოტოები გადაღებულია 1947 წელს. ექსპედიციის ფონდში შემავალი ფოტოების უკანა გვერდების ნაწილი ინფორმაციულია – მათზე დატანილია ტოპონიმები, ანთროპონიმები და უმეტეს შემთხვევაში თარიღებიც კი (მაგ. *ხევსურეთი, დიდჯვარი, ათენგენობა* – 23. 7. 47 – *ფოტო 43; ლაშარობა ს. ბიჩნიგურთ-კარი, დუშეთის რ., ქართლის პირველი (1947) ეთნ. ექსპედიცია – ფოტო 68; ხევსურეთი, ახიელა ჯაჭელი, საზარე, ხელოსანი ხიჩილა ოჩიაური 26. 7. 47 – ფოტო 54).*

¹ იეა, თ. ო. 62, ფურცელი 1.

ექსპედიციების ფონდში წარმოდგენილი ფოტო მასალის რაობის დადგენისას გამოიკვეთა, რომ საჭირო იყო 1947 წელს ხევსურეთში ჩატარებული ეთნოგრაფიული ექსპედიციების მასალების დამუშავება. აქედან გამომდინარე, ცხადი გახდა, რომ ფოტო მასალა გადაღებული იყო ქართლის 1947 წლის ექსპედიციაში, რომელიც ისტორიული და ეთნოლოგიური არქივის ვერა ბარდაველიძის პირად ფონდშია დაცული.¹ ამ მასალებიდან ვიგებთ, რომ ექსპედიცია (რომელიც ქართლის 1947 წლის პირველი ექსპედიციის სახელითაცაა ცნობილი), ქართლის გარდა ხევსურეთის რამდენიმე სოფელსაც მოიცავდა.

ამგვარი მნიშვნელოვანი ექსპედიციის შესახებ ცნობა ყურადღების მიღმა არ დარჩენილა გაზეთ „კომუნისტის“ რედაქციისთვისაც. 1947 წლის ივლისის ნომერში გამოქვეყნებული სტატიიდან ვიგებთ, რომ ექსპედიცია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტმა საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმთან ერთად მოაწყო და მას გიორგი ჩიტაია ხელმძღვანელობდა. მასში მონაწილეობას იღებდნენ სხვა ქართველი ეთნოლოგებიც (ვ. ბარდაველიძე, რ. ხარაძე, ლ. ბოჭორიშვილი, ა. რობაქიძე, ნ. რეხვიაშვილი და სხვა მეცნიერები, ასპირანტებთან, არქიტექტორებთან და მხატვრებთან ერთად). ექსპედიციის ძირითად ამოცანად წარმოდგენილია ქართლის მოსახლეობის:

„შრომითი ჩვევებისა და საწარმოო გამოცდილებების შესწავლა, რომელთა ცალკეული ელემენტების შემუშავება ხდებოდა საუკუნეების მანძილზე ხანგრძლივი დაძაბული ძიების გზით და გადადიოდა თაობიდან თაობაში. მატერიალური ყოფის ეს ელემენტები პრაქტიკულ გამოყენებასთან ერთად ხშირად თაყვანისცემისა და სინმინდის ობიექტები ხდებოდნენ.

ექსპედიცია ქართლში შეისწავლის დასახლების ტიპს, საცხოვრებელ და სამეურნეო ნაგებობას, ჩაცმულობას, გადასაყვან-გადასაზიდ საშუალებებს, მეურნეობის ფორმებსა და შრომის იარაღებს, სოციალური და სულიერი კულტურის საკითხებს და გაარკვევს ქართლის ბუნებრივ-ისტორიულ არეებს“.²

ექსპედიციის შესახებ უფრო ვრცელ ინფორმაციას ვერა ბარდაველიძის პირადი ფონდიდან ვიგებთ. ქართველი მეცნიერის ფონდში დაცული ანგარიშის მიხედვით, 1947 წლის 20 ივლისს ქართლის ეთნოგრაფიულ ექსპედიციას ხევსურეთში მომუშავეთა 6 კაციანი ჯგუფი გამოეყო, მათ შორის იყვნენ უმცროსი მეცნიერ-მუშაკები თინათინ ოჩიაური, აკაკი კაცაძე, ასპირანტი მიხეილ გეგეშიძე და მხატვარი ნინო ბრაილაშვილი. ექსპედიციამ

¹ იეა, ვ. ბ. 176-180.

² ეთნოგრაფიული ექსპედიცია ქართლში, გვ. 4.

21-დან 29 ივლისამდე იმუშავა ხევსურეთის სამ ხეობაში: ლიქოკში, წყალსიქითა თემში და არხოტში. ვ. ბარდაველიძის მიხედვით, ექსპედიციის მიზანს, სხვა დანარჩენთან ერთად, ხევსურული საგვარეულო სალოცავების, ჯვარის ყმობის ინსტიტუტისა და ავსულთა სამყაროს ირგვლივ ეთნოგრაფიული მასალის დაზუსტება და დამატებითი ცნობების მოგროვება წარმოადგენდა.¹

ამავე ანგარიშის მიხედვით შეგვიძლია დავადგინოთ სტატიაში წარმოდგენილი ფოტო მასალების ავტორის ვინაობაც – ანგარიშის ბოლოს ვკითხულობთ, რომ ექსპედიციის დროს ნინო ბრაილაშვილმა 29 ჩანახატი შეასრულა, ასევე გადაღებულ იქნა 180 ფოტო სურათი, რომლებზეც ასახულია: ხატის ნაგებობათა კომპლექსები, დღეობათათვის სამზადისი, დღეობა ათენგენა, სამეურნეო იარაღები და ა. შ.² აკაკი კაცაძე კი კინო და ფოტო გადაღებებს აწარმოებდა.³

ამდენად, გვაქვს საკმარისი საფუძველი ვიფიქროთ, რომ ექსპედიციების ფონდში დაცული ფოტომასალის⁴ ავტორი სწორედ აკაკი კაცაძეა.

ყურადღება დავუთმოთ მეთოდოლოგიის საკითხსაც. საარქივო მასალის დამუშავების პროცესში, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში დაცული ტექსტუალური მასალა მეორადი ანალიზის მეთოდით დამუშავდა. რაც შეეხება ვიზუალურ მასალას, მისი სპეციფიკიდან გამომდინარე, შემუშავებულ იქნა ვიზუალური ანალიზისათვის საჭირო კონცეპტუალური ჩარჩო. ამ უკანასკნელის მეთოდოლოგიური პრინციპები და მეთოდები სტატიის მიზნებიდან გამომდინარე, ცალკე აღნიშვნას საჭიროებს.

ამ თემაზე შექმნილ სამეცნიერო ლიტერატურაში ხაზგასმითაა აღნიშნული ისტორიული ფოტომასალის ანალიზის პროცესში მკვლევრის მთავარი მიზანი – წარმოადგინოს ფირზე აღბეჭდილი რეალობის მეტ-ნაკლებად ზუსტი ახსნა, რაც აუცილებლად მოითხოვს ვიზუალური მეთოდებით მოპოვებული მონაცემების სხვა მეთოდებით მიღებულ მონაცემებთან შედარებას, რათა მეთოდოლოგიური ტრიანგულაციის შედეგად შესაძლებელი გახდეს მასალის სიღრმისეულად ინტერპრეტაცია.⁵

გამართული ვიზუალური ანალიზის მიღწევა წარმოუდგენელია იმ სოციო-კულტურული კონტექსტის გაგების გარეშე, რომელშიც ეს მასალა არის შექმნილი,⁶ ამდენად, მნიშვნელოვანია, ერთი მხრივ, ვიზუალური მონა-

¹ იეა, ვ. ბ. 176, ფ. 1.

² იეა, ვ. ბ. 176, ფ. 11.

³ იეა, ვ. ბ. 177, ფ. 1.

⁴ იეა, ხევსურეთის 1947 წლის ექსპედიციის ფოტომასალა.

⁵ წულაძე, *კვლევის თვისებრივი მეთოდები*, გვ. 329.

⁶ Pauwels, *An Integrated Conceptual Framework for Visual Social Research*, გვ. 6.

ცემების საფუძვლიანად აღწერა, მეორე მხრივ, ფოტოსურათებს მიღმა არსებული რეალობის ინტერპრეტაცია, უფრო ზუსტად კი ვიზუალური მონაცემების შექმნის, მოხმარებისა და მათზე რეაგირების პროცესი შესაბამისი სოციოკულტურული გარემოს გათვალისწინებით.¹

ფოტოებში აღბეჭდილი რეალობის სრული კონტექსტის რეპრეზენტაციასთან ერთად, ვიზუალური მონაცემების ანალიზის ერთ-ერთ მეთოდად სემიოტიკური – ნიშანთა სისტემების ანალიზის მეთოდიც გამოიყენება, რომლის მთავარი პრინციპის მიხედვითაც, ვიზუალური ხატები უნდა წავიკითხოთ, როგორც ტექსტები.² ტომას სიბოკმა ნიშნებისა და რეპრეზენტაციების წარმოება, გამოყენება და მათი მიმოცვლა ადამიანის ინტელექტუალური და სოციალური ცხოვრების მთავარ ნაწილად წარმოადგინა.³ მანვე შემოგვთავაზა 6 ტიპის ნიშანი – სიმპტომი, სიგნალი, გაზიარებული სიგნალები, ასევე ხატები ინდექსები და სიმბოლოები. აქედან ხატები აღსანიშნის მიბაძვისა და რეალობის ზუსტი სიმულაციის გზით იქმნება. ნიშან-ხატებად, ავტორისავე შენიშვნით, შეიძლება მიჩნეულ იქნეს ფოტოები – ისინი ხომ აღსანიშნის ვიზუალურ რეპროდუქციას გვთავაზობენ. ინდექსები კონკრეტული ფენომენის არსებობას გვიჩვენებენ დროსა და სივრცეში – ისინი ხატებისგან განსხვავებით არ გამოირჩევიან აღსანიშნთან მსგავსებით, არამედ მათ კონკრეტულ ადგილას მდებარეობაზე მიგვითითებენ. რაც შეეხება სიმბოლოებს – ისინი რეალობას თავისებური, კონვენციური გზით წარმოგვიჩვენენ, ამდენად ნებისმიერი აღმნიშვნელი – ობიექტი, ბგერა თუ ფიგურა შეიძლება სიმბოლური ნიშანი იყოს (მაგ., ჯვარი, როგორც ქრისტიანობის სიმბოლო).⁴ ტ. სიბოკის ეს სამი ტიპის ნიშანი სოციალურ და ჰუმანიტარულ მეცნიერებებში ვიზუალური ანალიზის ყველაზე მნიშვნელოვან კომპონენტებად შეგვიძლია მივიჩნიოთ, რომლის სხვა მეთოდებთან კომბინაციითაც, სოციალური რეალობის სურათის შედარებით ზუსტი გადმოცემა გახდება შესაძლებელი.

არქივის ექსპედიციების ფონდში წარმოდგენილი ფოტომასალებიდან თავისი შინაარსიდან გამომდინარე, განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია მე-6, მე-7, მე-11, მე-14, მე-17 და მე-20 ფოტოებმა.⁵

სამწუხაროდ, ფოტოების უკანა გვერდზე ფანქრით მიწერილი მცირე ინფორმაციის გარდა, ექსპედიციების ანგარიშებში ვერ ვხვდებით ფოტოე-

¹ იქვე, გვ. 11.

² ნულაძე, *კვლევის თვისებრივი მეთოდები*, გვ. 332-333.

³ Sebeok, *An Introduction to Semiotics*, გვ. 8.

⁴ იქვე, გვ. 10-11.

⁵ სტატიაში გამოყენებული ნუმერაცია შეესაბამება ისტორიული და ეთნოლოგიური ინსტიტუტის არქივის საარქივო შიფრს.

ბის გადაღების ზუსტ თარიღს, ანდა მათზე აღბეჭდილი მასალის აღწერას. მიუხედავად ამისა, ფოტოებზე პირველადი დაკვირვებიდანაც ცხადი ხდება, რომ მათზე დაკრძალვასთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებებია ასახული. ჩვენთვის განსაკუთრებით ღირებულია ამ ფონდში დაცული მე-20 ფოტო, რომლის უკანა გვერდზეც ვხვდებით ფანქრით შესრულებულ წარწერას: „ცხენის დაკურთხება“. ფოტოზე ვხედავთ დატვირთულ ცხენს, რომლის გარშემოც მამაკაცები და ქალები არიან შეკრებილნი. ცხენი აღვირით შუა ხნის ასაკს მიღწეულ ქალს უკავია, მის გვერდით კი დგას მამაკაცი სასმისით ხელში. თუკი ამ ფაქტსა და აქ განხილულ ეთნოგრაფიულ მასალას შევაჯერებთ ცხადი ხდება, რომ ქალი გარდაცვლილის ნათესავი (შესაძლოა – დედა), ხოლო მამაკაცი სულის ხუცობის მცოდნე ადგილობრივი უნდა იყოს.

ცხენის გარშემო შეკრებილი ადამიანების დიდი ნაწილიც ცხენს უყურობს. ამ პროცესის ამსახველია მე-17 ფოტოსურათიც, რომელზეც ცხენის წინ წრიულად ჩამუხლულ ქალების ჯგუფს ვხედავთ. მათ მიერ შეკრული წრის ცენტრში რამდენიმე ნივთია თავმოყრილი, მათ შორის თავმოხდილი შუშის ბოთლები და სხვადასხვა ნივთი. გვაქვს საკმარისი საფუძველი ვივარაუდოთ, რომ ბოთლებში არაყი ასხია, რომლის ნაწილიც წესით ხუცმა ცხენს ტანზე გადაავლო მიცვალებულის სულისადმი წარმოთქმული ლოცვის დროს. ცხენი ამ კადრში თავდახრილია, თითქოს მის წინ დალაგებულ ნივთებს ყნოსავს, მაგრამ წინა ფოტოსგან განსხვავებით, აქ ყურადღების ცენტრში მაინც ამ პროცესში მონაწილე ადამიანები არიან – წინა ფოტოსგან განსხვავებით აქ ვხედავთ, რომ პროცესში კიდევ რამდენიმე ათეული ადამიანი იღებს მონაწილეობას. ცენტრში მოთავსებული ნივთების გარშემო ჩამუხლულ ქალებთან ერთად ჩანან ფეხზე მდგარი სხვა ქალები და მამაკაცებიც. ყველა მათგანის სახეზე იგრძნობა სევდა, უმეტესობას ხელები გადაჯვარედინებული აქვს. ფეხზე მდგარი მამაკაცების ნაწილი თითქოს ერთმანეთში საუბრობენ, დანარჩენები კი (განსაკუთრებით ჩამუხლული ქალები) მათ წინ თავმოყრილ ნივთებს შესცქერავენ.

როგორც ჩანს, ფოტოგრაფმა გარკვეული (შეიძლება ვივარაუდოთ – ეთიკური) მიზეზის გამო აქ შეკრებილ ჭირისუფალთან დასვენებული მიცვალებულის ანდა სრული რიტუალის გადაღება ვერ მოახერხა (შესაძლოა ფოტო მასალამ ჩვენამდე სრული სახით ვერც მოაღწია). ამის მიუხედავად, თუკი პაუელსის მტკიცებას გავითვალისწინებთ და ვიზუალური ანალიზისას სამეცნიერო ნაშრომებით გამყარებულ ფაქტობრივ მასალას დავეყრდნობით, შეგვიძლია ვიფიქროთ, რომ აქ შეკრებილი მამაკაცების აბსოლუტური უმრავლესობა გარდაცვლილის ნათესავები და მეგობრები უნდა იყვნენ, რომლებსაც მიცვალებულის ნივთების ნაწილი ერგებათ. ამავე პრო-

ცესს შეგვიძლია ცხენის დაკურთხებასთან დაკავშირებული ის შელოცვები დაუფკავშიროთ, რომელთა შესახებაც უკვე ვისაუბრეთ.

განსაკუთრებული დრამატიზმით გამოირჩევა აქ წარმოდგენილი პირველი ოთხი ფოტო. მე-6 ფოტოზე, რომელიც სხვებთან შედარებით ყველაზე მეტად დაზიანებული იყო, ახლო კადრიდან ვხედავთ რამდენიმე ჩამუხლულ მგლოვიარეს, მათ უკან კი ფეხზე მდგარი ადამიანების არასრული გამოსახულებებია. ცენტრალურ ფიგურას წარმოადგენს ქალი (გარდაცვლილის ახლო ნათესავი) თავსაბურავით. ქალს ხელში ხევსურული ხანჯალი უკავია. გარდაცვლილის ახლო ნათესავი, სავარაუდოდ, წარმოთქვამს სამგლოვიარო სიტყვას. მის გარშემო ჩამუხლული სხვა ქალების სახეებიც ღრმა მწუხარებითაა მოცული, მათი დიდი ნაწილი ტირის ანდა სინანულისგან თავდახრილია.

მე-7, მე-11 და მე-14 ფოტოები განსაკუთრებული დინამიზმით გამოირჩევა. პირველ რიგში აქ ვხედავთ ყველა იმ ნივთს, რომელთა გარშემოც ამდენი ადამიანია შეკრებული – მე-14 ფოტოდან ვიგებთ, რომ მინაზე გაფენილია სქელი გადასაფარებელი, რომლის მეორე ფენასაც ტანისამოსი (ტალავარი) ქმნის. ამ უკანასკნელზე დალაგებულია სათოფე მასრები, სხვადასხვა ზომისა და მოკაზმულობის სატევრები, ასევე ჩონგური, მამაკაცის ქუდი და ტყავის ქამრები. ერთი სიტყვით ყველა ის მნიშვნელოვანი ატრიბუტი, რომელიც გარდაცვლილი ხევსური მამაკაცის ყოველდღიურობის ნაწილს წარმოადგენდა.

სამივე ფოტოზე ვხედავთ ამ ნივთებზე პირქვედამხობილ მგლოვიარე ქალებს – თითოეული მათგანი ხელით ეხება მათ წინ გაშლილი ნივთებიდან რომელიმეს. რამდენიმე ქალს ამ ნივთებზე სახეც კი აქვს მიდებული. ბუნებრივია, რომ გარდაცვლილ მამაკაცთან დაკავშირებულ ნებისმიერ ნივთს ყველა განსაკუთრებულად ეპყრობა. წინა ფოტოების მსგავსად აქაც, ყველა იმ ქალის სახე, რომელიც კადრში მეტ-ნაკლებად ჩანს, მგლოვიარეა.

გარდა იმისა, რომ ფოტოებზე წარმოდგენილი ადამიანები თუ საგნები, სიბოკის ზემოხსენებული კლასიფიკაციის მიხედვით, წარმოადგენენ როგორც ნიშან-ხატებს, ასევე სიმბოლოებსა და ინდექსებსაც – პირველ რიგში, თითოეული მათგანი სოციო-კულტურულ სპეციფიკას გადმოგვცემს – აქ აღბეჭდილ ადამიანთა ჩაცმულობა და მატერიალური სხვადასხვა კულტურის თავისებურებანი გვიქმნის მკაფიო წარმოდგენას ფოტოს გადაღების დროისა და სივრცის შესახებ. გარდა ამისა, თითოეულ ფოტოზე წარმოდგენილი კომპოზიცია სიმბოლოებითაა დატვირთული: ცხენი, მასზე გადაკიდებული ხურჯინი, მინაზე გაშლილ ტალავარზე დალაგებული საბრძოლო იარაღები, მუსიკალური ინსტრუმენტები, სასმისი და ა. შ. წარმოგვიდგენენ

ხევსური მამაკაცის ერთგვარ ატრიბუტებს (შეიძლება ითქვას მედიუმებს). ისინი მათი მფლობელის არარსებობის პირობებშიც კი საკმაოდ მნიშვნელოვან ინფორმაციას გვანვდიან მის შესახებ (რომ აღარაფერი ითქვას ცხენზე, რომელიც, როგორც აღინიშნა, არათუ მისი გარდაცვლილი პატრონის მთავარი ატრიბუტია, არამედ ადგილობრივთა რწმენის მიხედვით, ამქვეყნიური და მიღმიერი სამყაროების მთავარ მაკავშირებელ რგოლს წარმოადგენს).

აღსანიშნავია, რომ სტატიისთვის გაანალიზებული ვიზუალური მასალა მჭიდრო კორელაციაში მოდის ზემოთ განხილულ სამეცნიერო ლიტერატურასთან. პირველ რიგში, როგორც ვნახეთ, ფოტოებზე გამოსახული მატერიალური ობიექტები ემთხვევა ს. მაკალათიას მიერ შემოთავაზებულ აღწერილობას – ფოტოებზე კარგად ჩანს როგორც მიცვალებულის ტალავარი და მასზე გაფენილი ხევსურთა ტრადიციული ყოფისათვის დამახასიათებელი ნივთები, ასევე მიცვალებულის ახლო ნათესავები, ხუცი და მოტირალი ქალები. იგივე შეიძლება ითქვას ნ. ხიზანიშვილის მასალებზეც. ამ მხრივ, დამატებით აღნიშნავს საჭიროებს მეცნიერის მიერ შემოთავაზებული რიტუალისათვის დამახასიათებელი ლოცვებისა და შესანდობრის ტექსტის აღწერის მნიშვნელობაც, რისი წყალობითაც შესაძლებელი ხდება ფოტოებზე აღბეჭდილი უტყვი ფიგურების „ამეტყველება“ და პროცესის მეტნაკლებად სრული კონტექსტის აღდგენა. რაც შეეხება დალი გიორგაძის წყაროს, ბუნებრივია ვიზუალური მასალით, წარმოუდგენელია შესაძლებელი გახდეს ამ რიტუალის საერთო ქართული წარმომავლობის, ანდა მისი, როგორც ხევსურთა კოსმოლოგიური და მეტაფიზიკური სისტემების რეპრეზენტაციის დამტიცება, თუმცაღა ფაქტია ამ მონაკვეთიდანაც მკაფიოდ ჩანს სულის ცხენის მნიშვნელობა ხევსურთა ტრადიციულ ყოფასა და სულიერ კულტურაში. ამ ფაქტს ადასტურებს ალექსი და თინათნ ოჩიაურების ეთნოგრაფიული მასალებიც, რომელთა მიხედვითაც, სულის ცხენი თავის განსაკუთრებულ სოციალურ და მეტაფიზიკურ დატვირთვას მთელი ცხოვრების განმავლობაში ინარჩუნებდა, რა დროსაც ხევსურები ტაბუაციის განსაკუთრებულ სისტემასა და ცხენთან მოპყრობის მკაცრად განერილ წესებს იცავდნენ. თინათნ ოჩიაურის საარქივო მასალებიდან კი დამატებით ვიგებთ, რომ მსგავსი რიტუალური პრაქტიკა ხევსურების გარდა საქართველოში მცხოვრებ ოს მოსახლეობაშიც არსებობდა.

სტატიის დასასრულს საჭიროა აღინიშნოს, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში დაკრძალვასთან დაკავშირებული „ც ხ ე ნ ი ს და კ უ რ თ ხ ე ბ ი ს“ რიტუალის გააზრებისა და მეტ-ნაკლებად სრული ანალიზისათვის, საჭიროა მრავალმხრივი მიდგომა, რაც კვლევის პროცესში სხვადასხვა სახის (ამ შემთხვევაში წერილობითი და ვიზუალური) მასალის გათვალის-

წინებას გულისხმობს. საარქივო მასალის, ეთნოგრაფიული ლიტერატურისა და საარქივო ფოტოების გაანალიზებით, ჩვენ ვცადეთ აღგვედგინა საქართველოს კონკრეტულ ეთნოგრაფიულ ჯგუფში კონკრეტულ რიტუალთან დაკავშირებული ჰოლისტური სურათი. წერილობითი ტექსტების მოხმობით, შესაძლებელი გახდა საკითხის კონტექსტუალური ჩარჩოს შემოთავაზება, რაც სტატიაში გამყარებულია სხვადასხვა ავტორის მიერ წარმოდგენილი ეთნოგრაფიული დაკვირვებებითა და ანალიზით. რაც შეეხება ვიზუალურ მასალას, ჩვენი გადმოსახედიდან მნიშვნელოვანი იყო ვიზუალური ანალიზის დროს თანამედროვე მეთოდოლოგიისა და მულტიმედია-ციფრული მიდგომის გამოყენება, რისი საშუალებითაც ვიზუალურ დოკუმენტებს შეუძლიათ ტექსტურ წყაროებში არსებული ვაკუუმის ამოვსება კონკრეტული რიტუალის ხელშესახები და ემოციური ასპექტების აღბეჭდვით. სხვა სიტყვებით – სოციო-კულტურული რეალობის იმ პრიზმით წარმოდგენა, რომელიც წერილობით დონეზე ვერ გადმოიცემა (მიუხედავად ეთნოგრაფიული ნაშრომებისათვის დამახასიათებელი სიღრმისა) და რისი მიღწევაც მხოლოდ მეთოდოლოგიური ტრიანგულაციითაა შესაძლებელი, რომლის დროსაც სამეცნიერო ლიტერატურა საკითხის კონტექსტუალიზაციის, ეთნოგრაფიული ჩანაწერები რიტუალის სიღრმისეული დეტალების აღწერის, ხოლო ფოტო მასალა უშუალოდ ვიზუალური მტკიცებულებების წარმოდგენის საშუალებას ქმნის. როგორც სტატიიდან გამოჩნდა, ცხენის დაკურთხება, როგორც დაკრძალვასთან დაკავშირებული ერთ-ერთი რიტუალი საკუთარ თავში აერთიანებს აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის (ამ შემთხვევაში ხევსურეთის) ყოფისათვის დამახასიათებელ მატერიალურ თუ სულიერ კულტურას, ნორმებს, რწმენა-წარმოდგენების სისტემებსა თუ ზოგად მსოფლმხედველობრივ ასპექტებს, რომელთა მრავალმხრივი შესწავლაც მნიშვნელოვანია ტრადიციული ყოფის სრულფასოვანი გაანალიზებისათვის.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა

იეა, ვ. ბ. 176 – თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ისტორიული და ეთნოლოგიური არქივი, ვერა ბარდაველიძის პირადი საარქივო ფონდი, საქალაქო 176.

იეა, ვ. ბ. 177 – თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ისტორიული და ეთნოლოგიური არქივი, ვერა ბარდაველიძის პირადი საარქივო ფონდი, საქალაქო 177.

იეა, ვ. ბ. 178 – თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ისტორიული და ეთნოლოგიური არქივი, ვერა ბარდაველიძის პირადი საარქივო ფონდი, საქალაქო 178.

იეა, ვ. ბ. 179 – თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ისტორიული და ეთნოლოგიური არქივი, ვერა ბარდაველიძის პირადი საარქივო ფონდი, საქალაქო 179.

იეა, ვ. ბ. 180 – თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ისტორიული და ეთნოლოგიური არქივი, ვერა ბარდაველიძის პირადი საარქივო ფონდი, საქალაქო 180.

იეა, თ. ო. 62 – თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ისტორიული და ეთნოლოგიური არქივი, თინათინ ოჩიაურის პირადი საარქივო ფონდი, საქალაქო 62.

იეა, ხევსურეთის 1947 წლის ექსპედიციის ფოტომასალა – თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ისტორიული და ეთნოლოგიური არქივის ექსპედიციების ფონდი, ხევსურეთის 1947 წლის ექსპედიციის ფოტომასალა.

ბალიაური მ., მაკალათია ს., მიცვალებულის კულტი არხოტის თემში – ბალიაური მ., მაკალათია ს., *მიცვალებულის კულტი არხოტის თემში*, მსპ, III, 1940, გვ. 1-61.

გიორგაძე დ., გლოვის წესები საქართველოში – გიორგაძე დ., *დაკრძალვისა და გლოვის წესები საქართველოში (თუშ-ფშავ-ხევსურეთის ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით)*, თბილისი, 1987.

ეთნოგრაფიული ექსპედიცია ქართლში – ეთნოგრაფიული ექსპედიცია ქართლში, გაზეთი „კომუნისტი“, 13 ივლისი, 1947, № 139, გვ. 4.

მაკალათია ს., ხევსურეთი – მაკალათია ს., *ხევსურეთი*, თბილისი, 1984.

ოჩიაური ალ., მიცვალებულის კულტი რომკასა და უკენ ხადუს თემებში – ოჩიაური ალ., *მიცვალებულის კულტი რომკასა და უკენ ხადუს თემებში*, მსპ, III, 1940, გვ. 71-78.

წულაძე ლ., კვლევის თვისებრივი მეთოდები – წულაძე ლ., სოციოლოგიური კვლევის თვისებრივი მეთოდები, თბილისი, 2020.

სიზანიშვილი ნ., ეთნოგრაფიული ნაწერები – სიზანიშვილი ნ. (ურბნელი), ეთნოგრაფიული ნაწერები, მსპ, II, 1940.

Pauwels L., *An Integrated Conceptual Framework for Visual Social Research* – Pauwels L., *An Integrated Conceptual Framework for Visual Social Research*, ნიგნიდან: Margolis E., Pauwels L. (რედაქტორები), *The SAGE Handbook of Visual Research Methods*, London, 2011, გვ. 3-24.

Sebeok Th., *An Introduction to Semiotics* – Sebeok Th. A., *Signs, An Introduction to Semiotics* (II გამოცემა), Toronto, 2001.

**Horse Consecration Ritual in Khevsureti
(According to the Analysis of Ethnographic
Literature and Archival Visual Material)**

In this article I explore the “Horse Consecration” ritual, a significant funeral custom once prevalent in various regions of Georgia, with a focus on Khevsureti, a mountainous area in eastern Georgia. This ritual involves locals mourning over the horse and personal belongings of deceased individuals particularly, young males. Through this practice, we gain profound insights into the metaphysical worldviews, material culture, and customs of the vernacular mountainous community.

Adopting a holistic approach, my analysis extends beyond ethnographic literature to include archival written and visual materials. These materials are kept in the archive of the Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Georgia. A pivotal component of this study is the examination of black-and-white photographs from a 1947 ethnographic expedition. The photographs here vividly capture the key elements of the ritual – mourners, the horse belonged to the deceased person, and his or her personal belongings. Due to the lack of information about these photographs, we do not know the exact data about where and when they were taken, that’s why additional information and fieldwork reports about the 1947 ethnographic expedition were also analyzed.

We also argue that a holistic approach requires special attention to methodology, in this case – modern methods of visual analysis. Employing methodologies from Pauwels’ “An Integrated Conceptual Framework for Visual Social Research” and Sebeok’s “An Introduction to Semiotics”, we interpret these historical images within their broader cultural and historical contexts. According to Sebeok, symbols in general (and in these images in particular) conventionally represent societal realities, indicating that the deceased’s horse, clothing, swords, and other items symbolize not only the individual but also the local cultural ethos posthumously.

Ultimately, this article highlights the “Horse Consecration” ritual as a window into the intricate fabric of Khevsureti’s cultural heritage, illustrating how material objects and mourning practices intertwine to reflect deeper vernacular societal values and belief systems.

იეა, ხევსურეთის 1947 წლის ექსპედიციის ფოტომასალა, ფოტო 6.
Archive of Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology,
Photo material of the 1947 expedition of Khevsureti, Photo N6.

იეა, ხევსურეთის 1947 წლის ექსპედიციის ფოტომასალა, ფოტო 7.
Archive of Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology,
Photo material of the 1947 expedition of Khevsureti, Photo N7.

იეა, ხევსურეთის 1947 წლის ექსპედიციის ფოტომასალა, ფოტო 11.
Archive of Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology,
Photo material of the 1947 expedition of Khevsureti, Photo N11.

იეა, ხევსურეთის 1947 წლის ექსპედიციის ფოტომასალა, ფოტო 14.
Archive of Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology,
Photo material of the 1947 expedition of Khevsureti, Photo N14.

იეა, ხევსურეთის 1947 წლის ექსპედიციის ფოტომასალა, ფოტო 17.
Archive of Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology,
Photo material of the 1947 expedition of Khevsureti, Photo N17.

იეა, ხევსურეთის 1947 წლის ექსპედიციის ფოტომასალა, ფოტო 20.
ნარწერა უკანა გვერდზე: „ცხენის დაკურთხება“.
Archive of Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology,
Photo material of the 1947 expedition of Khevsureti, Photo N20,
With the inscription: “Horse Consecration”.